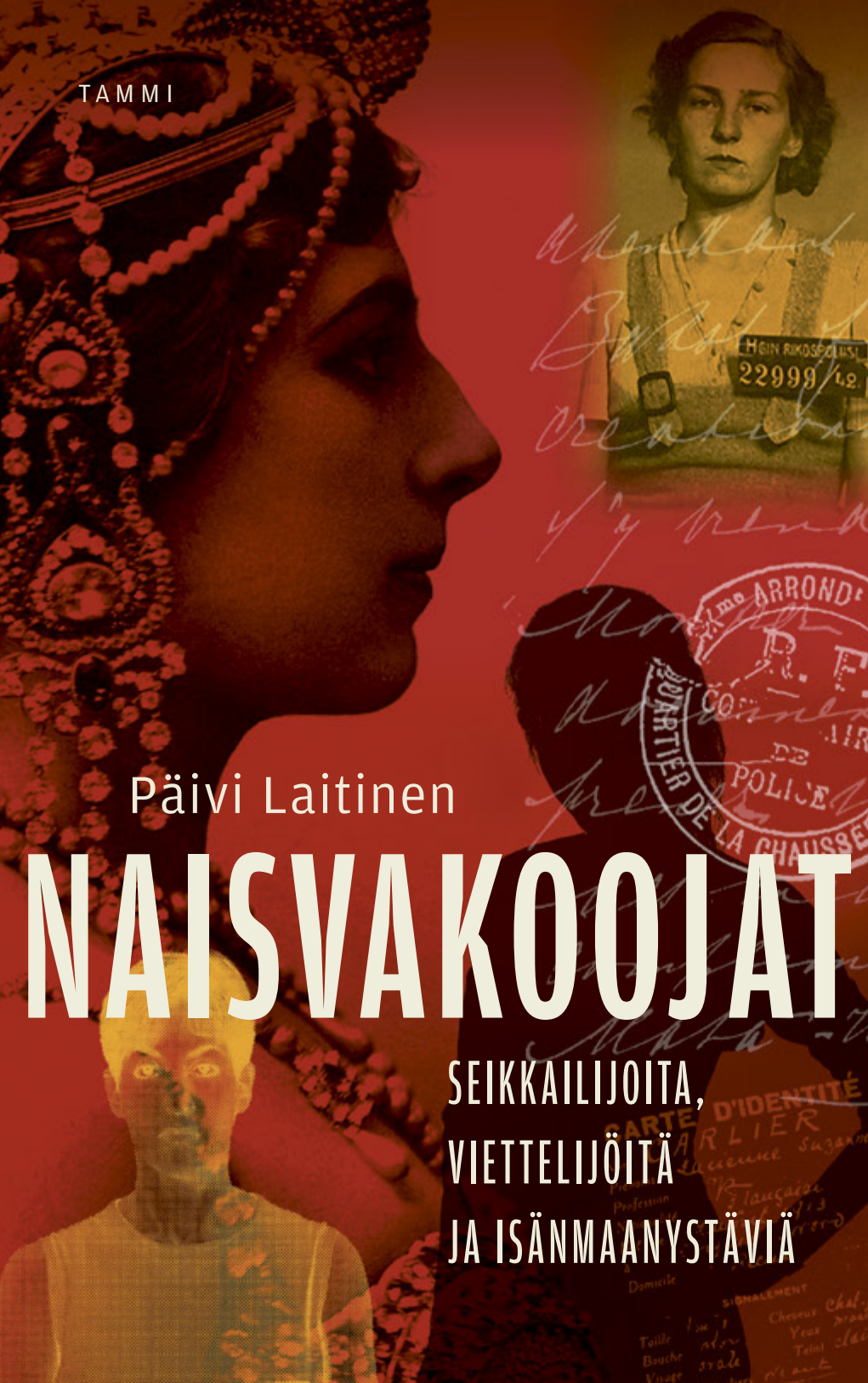

TAMMI

Päivi Laitinen

NAISVAKOOJAT

SEIKKAILIJOITA,
VIETTELIJÖITÄ
JA ISÄNMAANYSTÄVIÄ

Päivi Laitinen

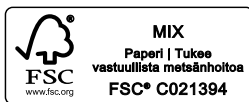
NAISVAKOOJAT

SEIKKAILIJOITA, VIETTELIJÖITÄ
JA ISÄNMAANYSTÄVIÄ

TAMMI

HELSINKI

© PÄIVI LAITINEN JA TAMMI 2024

TAMMI ON OSA WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖTÄ

ISBN 978-952-04-5704-4

PAINETTU EU:SSA

Inkerille, joka oli kanssani vakoilemassa Tampereella,

Ritvalle, joka on sydämeltään seikkailija, ja

Äetille, joka lukee tämänkin kirjan.

SISÄLLYS

ELÄMÄ KUIN ELOKUVISTA.....	9
1. MIESTENNELIJÄ JA MAAILMAN KUULUISIN NAISVAKOOJA Mata Hari.....	15
2. KEIJUJEN YSTÄVÄSTÄ KYLMÄHERMOISEKSI AGENTIKSI Noor Inayat Khan	55
3. VALKOINEN HIIRI, JOTA EI SAATU PYYDYKSEEN Nancy Wake	103
4. NAINEN JOKA INNOITTI JAMES BONDIN LUOJAA Christine Granville	149
5. ETELÄN JA POHJOISEN VÄLISSÄ Rose Greenhow ja Elizabeth Van Lew	163
6. VALEPUVUSSA VAKOOJANA RINTAMALLA Emma Edmonds	225
7. KAPINALLINEN KOMMUNISTI JA PERHEENÄITI Ursula Kuczynski	235
8. SUUREN VAKOILUJUTUN KOHTALOKKAAT NAISET Mary Louise Martin ja Lydia Stahl	283
9. TEHTÄVÄ SUOMESSA Kerttu Nuorteva.....	307
10. KUUBAN KUNINGATAR JA VENÄJÄN SUOSIKKITYTÖ Ana Montes ja Anna Chapman	343
Lähteet ja kirjallisuutta.....	353

ELÄMÄ KUIN ELOKUVISTA

Nimeni on Bond. James Bond.

Tämä on varmasti länsimaisen vakoojataruston kuuluisin lause, joka on tullut tutuksi niin Ian Flemingin kirjoista kuin niihin pohjautuvista supersuosituista elokuvista. James Bond, 007, hänen majesteettinsa palveluksessa oleva agentti, jolla on lupa tappaa ja joka jättää taakseen röykkiöittäin ruumiita. Mies, joka juo martininsa ravistettuna, ei sekoitettuna, ja vaihtaa naisseuralaisiaan nopeammin kuin panoksia Walther PPK -pistooliinsa. Bondin maskuliinisuus saa naisen kuin naisen kadottamaan järkensä ja lankeamaan miehen käsivarsille, olipa kyseessä sitten tiedemaailman älykkö, seurapiirikaunotar, kansainvälinen seikkailijatar – tai toinen agentti.

Mutta jos James Bond astuisi yllättäen filmikankaalta tosielämään, hän saisi huomata, että monet naisvakoojat luultavasti päihittäisivät hänet menen tullen niin älyllään, rohkeudellaan kuin röyhkeydelläänkin. Siinä missä Bond leveilisi viettelevänsä naisen kuin naisen, Mata Hari vain nauraisi hänen saavutuksilleen: maailman kuuluisin naisvakooja kun oli tunnettu lukemattomista miessuhteistaan ja rohkeista tanssinumeroistaan. Kun Bond sieppasi ydinpommeja pois Englannin vihollisten käsistä, saksalaissyntyinen Ursula Kuczynski teki täsmälleen päinvastoin: hän välitti ydinpommin teko-ohjeita Englannista Neuvostoliittoon kenenkään huomaamatta. Ja kun Bond osasi nauttia

elämän pienistä ylellisyyksistä kera samppanjan ja kaviaarin, samoin teki myös Nancy Wake, joka hemmotteli itseään satiinittyy-nyillä, huulipunilla ja parfyymeilla vaikka sitten keskellä metsää.

Agenttiseikkailut ovat tietenkin kuvitelmaa, mutta usein niillä on silti jonkinlainen kosketus todellisuuteen. Myös Ian Flemingin kerrotaan saaneen innoitusta kirjojensa hahmoihin useilta tosielämän naisagenteilta. Sellaisia olivat muun muassa Vera Atkins ja Christine Granville, joista kerrotaan tässäkin kirjassa. Eikä pidä unohtaa kolhoa venäläisvakoojaa Rosa Klebbiä, joka seikkaili Bondin kanssa Istanbulissa. Hänen esikuvanaan pidetään todellisuudessa hyvinkin viehättävää mutta tappavan tehokasta agentti Zoja Jartsevaa, joka pyöri myös Suomessa 1930-luvulla.

Fiktiivisen vakoojan elämä on täynnä glamouria, mutta todellinen elämä oli huomattavasti karumpaa. Se oli ”enemmän Bournea kuin Bondia”, kuten kirjailija Jim Popkin on kuvannut. Elämä oli jatkuvaa piileskelyä ja raastavaa pelkoa paljastumisesta, alituista olan yli vilkuilua ja muiden ihmisten vaikutteiden epäilyä. Varovaisuus oli aiheellistakin, sillä paljastuminen joh- ti vangitsemiseen ja sota-aikoina yleensä myös kuolemantuo- mioon. Kaiken lisäksi pelissä ei ollut vain oma henki, vaan myös taistelutovereiden ja vakoojakumppaneiden elämä. ”Elä ja anna toisten kuolla” oli totisinta totta.

Miksi siis naiset vakoojiksi päätyivät?

Syyt olivat samat kuin miehilläkin. Raha, rakkaus, halu auttaa isänmaata, seikkailunhalu... Monia houkutteli jo pelkkä vaaran tunne: adrenaliinin ryöpsähdys suonissa, kuoleman läheisyyden terästävät aistit, toveruuden ja yhteisöllisyyden siteet, jotka lu- jittuivat jokaisen hengissä selvityn päivän jälkeen. Ei ihme, että vaaran ja vakoilun vuosien päätyessä tasainen arki tuntui mo- nista vakoojista tappavan tylsältä.

Suurimmalla osalla oli kuitenkin jalompi motiivi: rakkaus isänmaahan tai poliittinen aate, tai ne molemmat yhdessä. Vakoojat halusivat antaa oman panoksensa uskomansa asian hyväksi tietäen, että hinta voisi olla kova. Monet heistä eivät edes pitäneet itseään vakoojina vaan pelkästään patriootteina, jotka tekivät mitä isänmaa heiltä vaati.

Oli heitäkin, jotka päätyivät vakoojiksi puolivahingossa, muiden toimiensa ohella. Mainittakoon esimerkiksi englantilainen Gertrude Bell, jonka vakoojanura on naispuolinen vastine marsalkka Mannerheimille. Siinä missä Mannerheim ratsasti Aasiassa, teki maantieteellistä tutkimusta ja sen varjolla vakoili oloja Venäjän hyväksi, Gertrude Bellin ratsasti tutkimusmatkoillaan Lähi-idän aavikoilla ja keräsi samalla tietoa Britannian tiedustelupalvelulle ensimmäisen maailmansodan aikaan. Oxfordissa opiskellut ja vuorikiipeilyä harrastanut nainen oli hyvin monitahoinen persoona, joka vaikutti vahvasti nykyvaltioiden syntyyn Lähi-idässä. Kuten Mannerheimillä myös Bellillä tiedustelutoiminta oli vain pieni sivuluisu elämän mutkaisella maantiellä.

Toinen yhtä kuuluisa nainen oli afroamerikkalainen entinen orja Harriet Tubman, josta tuli lopulta yksi Yhdysvaltain sisällissodan merkittävimpiä hahmoja. Tubman karkasi isännältään ja auttoi myöhemmin muita orjia pakenemaan luvattuun maahan eli tässä tapauksessa pohjoiseen osavaltioihin, joissa orjuus oli jo lakkautettu. Mustana Mooseksena tunnettu Tubman toimi välillä myös vakoojana Pohjoisvaltioiden hyväksi.

Tiedustelu ja vakoilu ovat termeinä hyvin lähellä toisiaan, mutta siinä missä tiedustelulla ymmärretään yleensä avointa tiedonkeruuta, vakoilu on salassa tai peiteltysti tapahtuvaa toimintaa. Monet vakoojat olivatkin ”illegaaleja” eli laittomia, toisin sanoen

he toimivat kohdemaassaan valehenkilöllisyyden turvin, toisin kuin lailliset eli yleensä diplomaattistatuksen suojissa toimineet henkilöt.

Vakoilu ei ole mikään viime vuosisatojen keksintö, vaan sitä on harjoitettu aina ihmiskunnan alkua ajoista saakka. Etenkin sodat ovat aina kuhisseet vakoojia, olipa kyseessä sitten ”kuuma” tai kylmä sota, ja naiset ovat antaneet niihin omat panoksensa. Vaikka esimerkiksi Yhdysvaltain sisällissota mielletään yleensä sangen miehiseksi mittelöksi, tosiasiasa sodan molemmilla puolilla touhusi myös naisia vakoillen vastapuolen tekemisiä – ja vieläpä hyvällä menestyksellä.

Ensimmäinen maailmansota teki Mata Harista kaikkien naisvakoojien symbolin. Toisesta maailmansodasta muistetaan etenkin ne länsivaltojen sankarittaret, jotka pudotettiin laskuvarjolla Ranskaan työskentelemään liittoutuneiden hyväksi. He kuuluivat brittiläiseen salaiseen agenttiyksikköön, joka koulutti siviilejä harjoittamaan vakoilua ja tekemään terrori-iskuja miehitytyillä alueilla.

Myös idän ja lännen välissä tasapainoileva Suomi on saanut oman osansa naisvakoojista. Heistä tunnetuin oli neuvostovakooja Kerttu Nuorteva, joka veti myös kirjailija-vaikuttaja Hella Wuolijoen mukanaan vankilaan.

Enemmän on kuitenkin niitä jännittäviä persoonia, joiden kohtaloksi koitui hiipua historian hämärään, kunnes joku tutkija tai kirjailija keksi kohdistaa heihin valonheittimensä loisteen. Tällainen on esimerkiksi ”Hurja Maria” eli Maria Vladislavovna Zahartšenko-Šults, joka saapui salaisia reittejä pitkin Helsinkiin 1920-luvulla ja vakoili – ei suinkaan punaisen, vaan valkoisen Venäjän hyväksi.

Agenttiseikkailuissa naisvakooja on usein kohtalokas nainen, *femme fatale*, joka pyörittää miehiä mielensä mukaan ja samalla heruttelee heiltä sotasalaisuuksia. Totta on, että myös monet tosielämän naisvakoojat käyttivät sumeilematta omaa sukupuoltaan hyväkseen tietojen saamisessa. Mutta paljon on myös heitä, jotka eivät voineet kuvitellakaan tekevänsä niin.

Onnistunut vakoilu on vaatinut paitsi kylmiä hermoja ja silkkaa rohkeutta myös melkoisen määrän mielikuvitusta. Salaisia viestejä on lähetetty eteenpäin milloin nauriiden sisään piilotettuna, milloin kengänpohjissa, hiusnutturana sisällä tai hieman arkisemmin näkymättömällä musteella kirjoitettuna kirjassa tai kirjeessä. Vakoojat ovat naamioituneet paitsi vaihtamalla pukeutumistyyliään ja hiustensa väriä myös muuttamalla kasvojensa muotoa työntämällä puuvillatuppoja poskiin tai pähkinöitä sieraimiin. Jopa kasvoleikkauksia on suunniteltu. Oma lukunsa ovat ne merkilliset tunnuslauseet, joilla on varmistettu toisen osapuolen ystävälliset aikeet. Todellakin: mitkään agenttiromaatit eivät yllä todellisuuden tasolle!

Tässä kirjassa kerrotaan monista merkillisistä ja välillä suorastaan uskomattomista tapahtumista, joissa naisvakoojat ovat olleet mukana historian eri aikoina. Kaikki tarinat pohjautuvat tosiasioihin, mutta mukana on myös häivähdys kirjoittajan omaa mielikuvitusta, näkemystä siitä, miten asiat ovat joidenkin yksityiskohtien suhteen saattaneet mennä.

Nämä naiset ovat länsimaisen vakoilumaailman kuuluisuuksia: naisia, joiden seikkailut ovat päätyneet ennemmin tai myöhemmin julkisuuteen ja herättäneet kanssaihmisissä suurta mielenkiintoa. Sen sijaan he eivät välttämättä ole niitä, jotka ovat vaikuttaneet vahvimmin maailmanhistoriaan.

Sillä parhaita vakoojiahan ovat ne, jotka eivät ole jääneet kiinni.

1. MIESTENNELIJÄ JA MAAILMAN KUULUISIN NAISVAKOOJA

KUVA: WIKIMEDIA COMMONS

Mata Hari

NIMI:	Margaretha Geertruida Zelle, taiteilijanimeltään Mata Hari 1876–1917
TAUSTA:	alankomaalainen
PERHESUHTEET:	eronnut, kaksi lasta, joista toinen kuoli jo pienellä
TUNTOMERKIT:	pituus 174 cm, tummat hiukset, tummahko iho
URA:	esiintyvä taiteilija, itämainen tanssijatar, syytetty vakoilusta Saksan hyväksi ensimmäisen maailmansodan aikaan
KUOLI:	teloitettiin ampumalla
ERIKOISTA:	Mata Harin pää varastettiin anatomian museosta vuosikymmeniä hänen kuolemansa jälkeen

Ilma väreili odotusta. Nurkassa istuva nuori kaitakasvoinen mies vilkaisi ympärilleen: pienehkö sali oli täynnä ihmisiä, pääosin miehiä, joista muutama muukin tarkkaili vaivihkaa ympäristöään. Toiset taas remusivat ja nauroivat kovaäänisesti, löivät toisiaan olkapäälle ja sukivat viiksiään. He tuntuivat olevan salissa kuin kotonaan. Ja mikseivät olisi: mies tunnisti heidän joukostaan useita tunnettuja pariisilaisia taiteilijoita, muusikoita ja jopa diplomaatteja. Kaitakasvoisen miehen tapaiset keskitason virkamiehet olivat selvänä vähemmistönä, ja itse asiassa vain vaikutusvaltainen ystävä oli pystynyt nostamaan miehen tälle eksotiikkaa pursuavalle Parnassos-vuorelle.

Nuori mies löysäsi hieman paidankaulustaan: hän tunsi olonsa hikiseksi, mikä johtui huoneen kuumuudesta. Kaikkialla oli tuoksuvia kukkia, suuria valuvia kynttilöitä ja eksoottisia patsoita – monikätsisiä ja paljasrintaisia – ja miehestä tuntui kuin ne seuraisivat häntä katseellaan, valmiina tarttumaan kiinni, jos hän vain ajattelisikin lähtemistä.

Mutta ei hän sellaista edes harkinnut. Hänellä oli käsissään kukkia: pieni ruusukimppu, joka tosin alkoi näyttää jo melko rusementelta hikisissä kourissa. ”Kehtaisiko niitä edes antaa”, mies pohti tuskastuneena.

Viimein puheensorina hiljeni, orkesteri alkoi soittaa itämaista sävelmää, verhot liikahtivat... Niiden suojista astui neljä tummiin huntuihin pukeutunutta nuorta naista. He ojentelivat käsiään musiikin tahtiin, pyörivät ja siirtyivät sitten syrjään antakseen tietä Hänelle.

Hän tuli kuin jumalatar. Suoraryhtinen, keinuvalanteinen, oliivi-ihoinen ja mustahiuksinen jumalatar, joka oli armollisesti laskeutunut taivaasta maan päälle tuomaan aistillisuuden, rakkauden ja ilon sanomaa palvojilleen. Pyhää sanomaa, muistutti mies kiireesti itselleen. Tämä kaikkihan oli osa uskontoa, sakraalia näytelmää, eikä tässä siksi voinut olla mitään synnillistä tai säädytöntä. Yhtä kaikki, kihlatulleen mies ei aikonut kertoa vierailustaan mitään. Hän epäili, ettei tämä olisi kuitenkaan ymmärtänyt.

Yleisö oli nyt hiljentynyt, kaikkien katseet olivat kiinnittyneet tanssijaan. Läpikuultavien huntujen alta näkyi selvästi lähes alaston vartalo, joka kieppui, keikkui ja antautui täysin musiikille. Jalokivin koristellut rintaliivit välkehtivät kilpaa naisen valkoisten hampaiden kanssa; päässä oleva suippeneva kimalteleva koriste – kuin itämainen temppele – lisäsi naisen pituutta entisestään. Lantiolta laskeutuvat huivit hulmahtelivat, ja yksi toisensa jälkeen ne putosivat lattialle naisen jalkoihin.

Nuori mies tunsi punan nousevan kasvoilleen. Miten sanomalehdessä olikaan kirjoitettu: että tanssija oli lihaksi tullut Venus, itämainen prinsessa, luonnonlapsi, jota sivistynyt elämä ei ollut vielä pilannut. ”Kissamainen, erittäin naisellinen, majesteettisen traaginen – –” Kyseinen lehtileike oli huolellisesti taiteltuna miehen liivintaskussa, mutta hän kyllä muisti tekstin jo ulkoa: etenkin sen kohdan missä kerrottiin naisen tanssivan ”tuhannet viivat ja vartalon muodot ja liikkeet värähdellen tuhansissa rytmeissä”.

Rytmejä oli toden totta tuhat, tuhat oli myös vartalon värähdystä. Taas leijui yksi huiveista lattialle. Musiikki kiihtyi, ja ruusut miehen käsissä rusentuivat lisää. Yleisö nojautui eteenpäin ahmiakseen naisesta jokaisen senttimetrin, jokaisen sekunnin. Ja nainen, hän hymyili – hymyilikö suoraan miehelle, siltä tästä ainakin tuntui – kunnes musiikki kohotti tanssijan ja yleisön

korkeuksiin vielä viimeisen kerran. Orkesteri aloitti vielä uuden kappaleen, mutta jokainen tiesi, ettei tanssija enää palaisi.

Mata Hari. Se oli naisen nimi. Kerrottiin, että hän oli jaavalainen prinsessa. Huhuttiin myös, että hänen jo edesmennyt aviomiehensä olisi ollut skotlantilainen sotilas. Lähes varmana tietona pidettiin, että nainen ilmensi intohimon puhtautta ja rakkauden pyhyttä muutenkin kuin vain tanssimalla – itse Saksan kruununprinssin väitettiin olevan yksi hänen rakastajistaan.

Nuori mies huokaisi. Hän tiesi, että kaikkien niiden prinssien, päärien ja pankkiirien rinnalla hänen mahdollisuutensa olivat minimaalisen pienet. Mutta hän tiesi myös, että jos hän ei uskaltaisi mennä tapaamaan jumalatartaan palvoakseen tätä vielä viimeisen kerran, hän katuisi sitä koko pitkän ja virkamiesmäisen kuivan elämänsä ajan.

Pukuhuoneen ovelta oli tungosta. Muut tanssijat pyörähtelivät nauraen yleisön seassa, miehet silinterihattuineen ja kävelykepeineen muodostivat ison äänekkään ryhmän, mutta kuin varkain nuori mies pääsi pujahtamaan ihmisjoukon välistä ovelle. Hän huokaisi hiljaa itsekseen, kohensi ryhtiään ja koputti oveen. – Sisään, kuului naisen matala ääni.

Hollannista Jaavan saarelle

Mata Harin, tuon koko Pariisin hurmanneen eksoottisen tanssijattaren, esiinnousu ei olisi voinut osua parempaan saumaan. Pariisi eli 1900-luvun alussa kukoistavan kulttuurin aikaa. Myöhemmin puhuttiin kauniista aikakaudesta, ”belle époqueesta”, jota sävytti yleinen toiveikkuus ja eteenpäin menemisen hurma. Se näkyi niin maalaustaiteen uusissa suuntauksissa kuin modernissa tanssissa, filosofiassa ja tieteissäkin. Myös orientalismi, kiinnostus itämaihin, antoi kulttuurielämälle oman eksoottisen säväyksensä.

Tuohon ajanjaksoon Mata Hari sopi kuin kirsikka kermakakun päälle. Hän oli eksoottinen, hän tanssi niin kuin ei kukaan häntä ennen, hän oli kaunis ja rohkea. Mutta että itämainen prinsessa – ei sentään. Itse asiassa kukaan ei tuolloin osannut aavistaa, että tummakulmainen sulotar olikin pesunkestävä alankomaalainen, keskiluokkaisen perheen kasvatti. Eikä hänen oikea nimensä suinkaan ollut Mata Hari, ”Aamun silmä”, vaan proosallisesti Margaretha Geertruida Zelle.

Margarethan lapsuus keskiluokkaisen kauppiasperheen esikoisena ei vielä antanut mitään viitteitä hänen myöhemmästä maailmanvalloituksestaan. Itse asiassa se kulki hyvin tavanomaisia latuja: Isä hemmotteli prinsessaansa minkä ehti, äiti huolehti kodista ja yksityiskoulut opetuksesta. Kaikki kuitenkin muuttui, kun isä innostui keinottelemaan sijoituksillaan ja joutui vararikkoon. Ilmapiiri kiristyi, tuli avioero ja rahahuolia. Kun isä oli jo perustamassa uutta perhettä Amsterdamissa ja äiti kuoli, lapset joutuivat sijoitetuiksi eri sukulaisten hoiviin. Margaretha päätyi kummisetänsä luo.

Mitä tehdä tuollaisen tytön kanssa, joka on vilkas kuin kärppä ja flirttailee jokaisen vastaantulevan kanssa? Joka on iholtaan tumma kuin luumu ja muutenkin erottuu joukosta kuin huutomerkki pisteiden seasta. Jokin sovelias ammatti hänelle oli löydettävä, sillä avioliiton mahdollisuuteen ei uskonut kukaan. Margarethallahan oli ristinään vanhempiensa vararikko ja avioero, eikä myötäjäisiäkään ollut lantin lanttia. Lisäksi hänen eksoottisen tumma ulkonäkönsä ei sopinut ollenkaan flaamilaiseen vaaleaan kauneuskäsitykseen. Avuksi ei ollut sekään, että tyttö oli pitkä kuin humalasaliko: 174 senttimetriä oli yksinkertaisesti liian paljon yhtä naisihmistä, eikä yksikään mies suostuisi menemään naimisiin itseään pitemmän naisen kanssa.

Sukulaiset arvelivat, että lastentarhanopettaja olisi sopivan säädyllinen ammatti nuorelle tytölle, mutta toisin kävi.

Koulussa Margaretha otti ja ihastui rehtoriinsa, jolla ei ollut mitään pientä romanssinpoikasta vastaan. Tyttö oli tuolloin 16-vuotias, rehtori puolestaan 51 vuoden kypsässä iässä. Kun suhde paljastui, se oli luonnollisesti valtaisa skandaali. Nykyään syyttävä sormi osoittaisi miestä eikä alaikäistä lasta, mutta tuohon aikaan se oli nuori Margaretha, joka sai kantaa sekä syyllisyyden että häpeän; mies puolestaan jatkoi uraansa niin kuin ei mitään.

Mutta Margaretha piti miehistä, eikä hän sitä salaillut. Sukulaisille asia oli kauhistus: miten noin löyhämoraalinen nainen olikaan heidän ristikseen päätenyt! Maineensa menettänyt tyttö lähetettiin edelleen muiden sukulaisten luo Haagiin.

Margarethaa muutto ei haitannut yhtään. Vilkas suurkaupunki oli innostava: koko ajan eteen tuli uutta nähtävää ja koettavaa. Hän tykkäsi kuljeskella pitkin kaupungin kävelykatuja, eikä vähiten siksi, että vastaan tuli vähän väliä komeita siirtomaapuseereja! Ja upseereja hän ihaili: heidän ryhtiään, itsevarmuuttaan, sulavaa käytöstään... ja tietysti uljaita univormujaan.

Alankomailla oli tuolloin siirtomaita Itä-Intiassa, mikä tiesi sitä, että Haagiinkin tulvahti säännöllisin välein kotiin palaavia tai siellä vierailevia karaistuneita sotilaita. Yksi heistä oli skottitaustainen Rudolf John MacLeod, 38-vuotias upseeri ja herrasmies, joka oli palannut kotiin viettämään sairauslomaansa. Näin kävi monillekin, sillä Itä-Intian kuumuus, sairaudet, taistelujen tuoma stressi ja muut vaikeudet tahtoivat lannistaa yhden jos toisenkin sotilaan, toiset ennemmin ja toiset myöhemmin. Myös Rudolf oli kadottanut nuoruuden illuusionsa jatkuvissa raaoissa taisteluissa. Haagiin oli palannut mies, joka tiesi miten kovaa elämä voi olla.

Sellainen mies tarvitsee vaimon pehmentääkseen kohtalon iskuja ja saadakseen kokea perhe-elämän iloja. Poikamiehiä pidettiin aina hieman villeinä ja holtittomina, kun taas ukkomiehet

edustivat vakautta ja harkintaa. Urakeskeiselle miehelle avioliitto olikin välttämättömyys.

Tuumasta toimeen. Mutta kuinka tavata soveliaita leidejä sinä lyhyenä aikana, jonka sairausloma kesti? No tietenkin lehti-ilmoituksen kautta. Pian haagilaiset neidot saivat lukea, kuinka ”kapteeni Itä-Intiasta, parhaillaan lomalla, haluaa palata Itä-Intiaan naimisissa olevana miehenä. Etsii kultturellia nuorta naista, jolla on miellyttävä ulkonäkö ja hellä luonne – –”

Rudolfin ilmoitus aiheutti heti kuohuntaa potentiaalisissa tyttöystäväkandidaateissa, ja jo seuraavana päivänä mies sai peräti kuusitoista vastausta. Yksi niistä oli Margarethan, joka luultavasti jo ilmoitusta lukiessaan oli nähnyt itsensä arvostettuna kapteenin vaimona liihottelemassa itäintialaisissa seurapiireissä. Itsevarmana hän laittoi kirjeen mukaan valokuvansa ja myöhempiin viesteihin allekirjoitukseksi ”tuleva pikku vaimosi”. Pian edessä oli ensimmäinen tapaaminen – se tapahtui säädyllisesti taidemuseossa – ja sitten se oli jo menoa. Ihastus roihahti niin voimallisesti, että jo viikon kuluttua rakastavaiset olivat kihloissa.

Margarethan suvulla ei ollut mitään avioliittoa vastaan, saivathan he nyt tytön hyviin naimisiin ja pois silmistä. Myös Rudolfin suvun patriarkka antoi mielellään suostumuksensa liitolle. Margaretha taisikin tehdä ukkoon melkoisen vaikutuksen. ”Nuori mutta hyvännäköinen. Pahuksen hyvännäköinen”, oli patriarkan kommentti miniaehdokkaastaan.

Pariskunnan mennessä naimisiin oli morsian juuri täyttänyt 18 vuotta, kun taas sulhanen oli häntä lähes kaksi kertaa vanhempi. Alkuhurman jälkeen muutkin eroavaisuudet alkoivat näkyä. Rudolf oli karski ja kyyninen sotilas, joka oli nähnyt sekä maailmaa että kuolemaa. Itä-Intiassa hänellä oli varmasti ollut myös rakastajattaria sulostuttamassa elämäänsä. Margaretha taas oli romantiikannälkäinen ja ilmeisen turhamainenkin nuori

nainen, jonka mielestä miehet yleensä ja aviomies erityisesti olivat olemassa vain häntä varten.

Asiaa ei parantanut sekään, että pariskunta kompasteli raha-huoliin jo kuherruskuukautensa aikana. Lisäksi Rudolfia poltteli päästä takaisin komppaniaansa Itä-Intiaan, mutta matkustamisen esti Margarethan juuri alkanut raskaus. Kuherruskuukausi oli tuskin ennättänyt päättyä, kun aviomies jo vilkuili muita naisia. Margaretha ei ollut juuri sen parempi. ”Haluan tunnustaa avoimesti, että sydämeni alkaa sykkiä nopeammin nähdessäni komeita nuoria miehiä”, nainen totesi myöhemmin, ja epäilemättä hän tuolloin flirttaili vallattomasti etenkin kaikkien upseerien kanssa. Vaikka aviomies tapaili lähes avoimesti muita naisia, se ei estänyt häntä olemaan mustasukkainen vaimonsa menoista.

Kesäkuussa 1897 MacLeodin pariskunta saapui viimein Itä-Intiaan, tarkemmin sanottuna Indonesiaan Jaavan saarelle, mukanaan pieni Norman-poika. Margaretha ei ollut aiemmin juuri matkustellut, joten Jaava oli hänelle mitä eksoottisin kokemus. Kaikki oli erilaista kuin kotona Hollannissa: värit, tuoksut, mausteet, kukat... Tummahiipiäinen ja vilkas Margaretha olikin paremmin kotonaan eläväisessä etelässä kuin kaavoihin kangistuneessa pohjoisessa.

Siirtomaapseerin vaimona oleminen ei kuitenkaan ollut helppoa. Mies oli koko ajan töissä kouluttamassa värvättyjä, lapsi vaati oman aikansa, ja lisäksi miehen asemapaikka sijaitsi syrjäseudulla kaukana suurkaupungeista. Mutta vaikka piirit olivat pienet, ne olivat rajoiltaan tarkat. Siirtomaaisänniltä vaadittiin eurooppalaisten standardien ylläpitämistä, olkoonkin että kaikki vaatimukset eivät mitenkään soveltuneet paikallisiin olosuhteisiin. Eurooppalaiset pitivät itseään mallikansalaisina, esimerkkeinä ja kaikin tavoin ylemmällä tasolla olevina, ja ero

paikallisiin täytyi myös näyttää aina kun mahdollista. Naisilta vaadittiin tietenkin korkeaa moraalialia, mutta miesten kohdalla oli totuttu siihen, että näillä oli myös paikallisia jalkavaimoja.

Ei mennyt kauan, kun Margaretha alkoi kyllästyä. Upseeriperheiden talot olivat oikeita juorukattiloita, joita hämmennettiin voimallisesti jokaisella tapaamiskerralla. Margarethalla ei juuri ollut omia ystäviä, ja aviomies vietti yhä enemmän aikaansa rykmentissään tai muiden naisten luona. Lisäksi Margaretha huomasi olevansa jälleen raskaana. Hän synnytti toisen lapsensa, tyttövauvan, mutta kun *babu*, lastenhoitaja, huolehti lapsista ja mies loisti poissaolollaan, Margaretha alkoi jälleen tylsistyä.

Silloin hän löysi tanssin. Jaavalainen kulttuuri väreineen ja tuoksuineen oli jo ehtinyt lumota Margarethan, mutta perinteinen tanssi vei naisen aivan uuteen maailmaan. Perheen lastenhoitaja ja palvelijat tanssivat vapaa-aikanaan talon puutarhassa ja viidakkoaukioilla, ja Margaretha seurasi nälkäisin silmin heidän liikkeitään, pyörähdyksiään ja musiikille antautumistaan.

Sen jälkeen Margaretha lähti usein ulos tanssiakseen yksin, perinteiseen malaijilaiseen pukuun pukeutuneena. ”Hän tanssi kuin jumalatar. Iltaisin hän oli täydellinen tanssijatar halliten kaikkein monimutkaisimmatkin askeleet”, kuvaili ystäväperhe naisen muodonmuutosta. Moista alkuasukasmeininkiä ei kuitenkaan katsottu hyvällä muiden eurooppalaisten parissa. Oli kyllä sallittua osoittaa kevyttä kiinnostusta paikallisiin tapoihin, mutta kun aletaan elää niiden mukaan... siinä kulki hyväksynnän raja.

Tyttären syntymä liennytti hetkeksi Rudolfin ja Margarethan kireiksi muuttuneita välejä, mutta vain hetkeksi. Miehestä tuli entistä ärtyneempi. Hän juopotteli, kiukutteli ja purki paineitaan kirjoittamalla siskolleen varsinaisia valitusvirsiä vaimostaan: ”Jos pääsisin irti tuosta akasta, olisin onnellinen.” Margaretha puolestaan valitti isälleen: ”Minulla ei ole omaa elämää. Hän pitää

kaikki rahat käsissään – – Hän ei anna minulle vaatteita, koska pelkää, että näytän niissä liian hyvältä.”

Riidat alkoivat usein joko miehen mustasukkaisuudesta – ja Margaretha myönsi myöhemmin, että oli kyllä antanut moiseen aihehtakin – tai rahasta. Kun pariskunnan pieni Norman-poika kuoli alle kolmevuotiaana, tiesi se avioliiton lopun alkua. Molemmat vanhemmat syyttivät asiasta toisiaan.

Tragediasta ja kireistä väleistä kärsinyt MacLeodin perhe palasi lopulta takaisin Alankomaihin. Se oli melkoinen kulttuurishokki etenkin Margarethalle, joka oli jo tottunut kuumuuteen sekä ympärillä olevaan väriiloistoon ja tuoksujen tulvaan. Muutenkaan elämä ei juuri helpommaksi muuttunut: avioliitto oli säröillä, talous rempallaan ja velkojat ahdistelivat joka suunnasta. Lopulta Rudolf sai tarpeekseen ja teki klassisen katoamistempron: hän sanoi lähtevänsä tyttären kanssa postiin – ja hävisi sen sileän tien. Margaretha sai yksin selvitä perheen veloista miten parhaiten taisi.

Lyhyen soutamisen ja huopaamisen jälkeen asumusero oli tosiasia. Margaretha joutui jättämään tyttärensä Rudolfin huostaan, mutta hänelle itselleen avautui uusi elämä kaikkien ihmeiden, kulttuurin ja kauneuden pääkaupungissa: Pariisissa.

Mata Hari syntyy

Mitä 27-vuotias nainen voi tehdä vieraassa kaupungissa, jos hänellä ei ole minkäänlaista ammattikoulutusta, ei rahaa eikä myöskään perheen tukea? Kaiken lisäksi Margarethalla oli kuvailujen mukaan ”keskiluokkainen tausta, mutta yläluokkainen olemus”, joten mitkä tahansa hanttihommat eivät tulleet kyseeseen. Myöhemmin häneltä kysyttiin, miksi hän päätti mennä juuri Pariisiin. ”En tiedä. Luulin että kaikki naiset,

jotka pakenivat miehensä luota, menivät Pariisiin”, Margaretha vastasi.

Ensimmäisen viikon aikana Margaretha otti yhteyttä taidemaalareihin toimiakseen näiden mallina. Alalla oli kuitenkin liian kova kilpailu, joten ainoa mahdollisuus ansaita rahaa oli saada sitä miehiltä – siis ryhtyä prostituoiduksi. Mutta sekään ei ollut mikään rahasampo, ei edes Margarethan kaltaiselle viehättävälle naiselle, sillä nuoremmat naiset kiilasivat ohi oikealta ja vasemmalta varakkaiden miesten sänkyihin. Sitä paitsi kun Rudolf sai kuulla vaimonsa epäilyttävästä ammatinharjoittamisesta, hän kerrassaan hurjistui ja uhkasi Margarethaa pidätyksellä ja mielisairaalalla. Olihan päivänselvää, että jos nainen jätti miehensä ja perheensä päätyäkseen myymään itseään rahasta, oli kyseessä todella mieleltään sairas ihminen.

Margaretha päätyi vetämään henkeä pariksi kuukaudeksi sentänsä luokse, kunnes hänet palkattiin ratsastajaksi sirkukseen. Margaretha oli taitava ratsastaja, ja nyt hevosista tuli hänelle pelastus. Juuri sirkuksessa naiselle ehdotettiin, että ehkäpä tanssijanura sopisi hänelle. Kaikki itämaihin liittyvä oli tuolloin suurinta huutoa koko Euroopassa, ja Margaretha sentään tiesi asiasta jotakin oleskeltuaan niin kauan Itä-Intiassa. Eikä mennyt kauan kun hän jo löysi itsensä pienestä pariisilaisesta salongista, yllään jalokivijäljitelmiä ja huntuja ja edessään odottava yleisö.

”Olen kuullut huhuja naisesta, joka oli tullut Kaukoidästä; jaa-valaisesta, upseerin vaimosta, joka oli saapunut Eurooppaan parfyymeineen ja jalokivineen esitelläkseen Idän värien ja elämän rikkautta Euroopan kaupunkien kylläisille seurapiireille – –” Näin maalailtiin lehdissä heti Margarethan tanssiuran ensimetreillä, ja jatkoa seurasi. Häntä kuvattiin Venukseksi, joka oli kuin vapaan, tuoreen elämän purskahdus tai intohimon, jota sivistys ei ollut vielä pilannut; kuin luonnonlapsi, joka ei synnistä tiedä.

ELÄMÄ KUIN ELOKUVISTA

Lastenkirjoja kirjoittava intialainen prinsessa, keski-ikäinen saksalainen perheenäiti, kartanoaan Yhdysvaltain Syvässä etelässä hallitseva ylhäisönainen tai Helsingissä kulttuurisalonkia pyörittävä elegantti rouva. Näiden naisten elämään kuuluivat näkymättömät musteet, räjähteet, koodiavaimet ja vaaralliset tehtävät yhtä tiukasti kuin teehtet naapurissa tai perhearjen pyörittäminen.

Kerttu Nuorteva, Noor Khan, Lydia Stahl, Ursula Kuczynski, Elizabeth Van Lew ja monet muut naiset olivat valmiita elämään, ja tarvittaessa myös kuolemaan, oikeaksi kokemansa asian puolesta. Kaikkien naisvakoojien kuningatar on tietenkin Mata Hari – siitäkin huolimatta, ettei täyttä varmuutta hänen vakoilutoimistaan edes ole.

www.tammi.fi

99.1

ISBN 978-952-04-5704-4

Päälllys: Markko Taina

Päälllyksen kuvat: Getty Images, Wikimedia Commons,

Wikipedia ja SA-kuva